

«СУД У СМАРТФОНІ» ЯК ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРАВОСУДДІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

«SMARTPHONE COURT» AS ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN JUSTICE: REALITIES AND PROSPECTS

Чалабісва М.Р., к.ю.н.,
науковий співробітник

*Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України*

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій автоматично породжує появу нових нормативно-правових проблем. Процес цифровізації провокує початок еволюції концепції прав людини і громадянина (зокрема в новому вимірі онлайн), що вимагає подальшого виявлення правової природи цифрового правосуддя та встановлення майданчику для його реалізації.

У статті досліджено поняття «Суд у смартфоні» як складник «Держави у смартфоні» [1]. Розкрито поняття штучного інтелекту в контексті цифрового правосуддя. Розглянуто питання впливу штучного інтелекту на загальносуспільне розуміння права та моралі сучасності і перспективи цифрового правосуддя.

Досліджено дефініцію «електронний суд» [2] як сукупність певних електронних реєстрів, що об'єднані в єдину систему, задля забезпечення оптимізації функціонування судочинства в еру пандемії. Функціонування «Суду у смартфоні» стало логічним продовженням концепції надання адміністративних послуг «Держава у смартфоні» та спрямоване на побудову сучасного інформаційного простору. Цифрове суспільство передбачає наявність високого рівня довіри до владних рішень та зміцнення загальнонаціональних демократичних підвалин. Окреслено перспективи реалізації концепції «Суд у смартфоні».

Встановлено, що з метою повноцінної реалізації проєкту «Електронний суд» треба суттєво укрупнити інформаційні системи України. А ця концепція покликана вирішити низку проблем: від подання позовних заяв (та інших процесуальних документів) до відстеження статусу їх розгляду в суді. Встановлено, що «Електронний суд» дасть змогу оперативно здійснювати моніторинг судових актів (ухвал, протоколів, рішень), які приймаються в межах судового розгляду. Все це спрямовано на забезпечення головної ідеї прозорості діяльності органів судової влади.

Доведено необхідність формування доктринальних підходів до визначення цифрового правосуддя та подальшого конституційного реформування. Стаття спрямована на популяризацію електронних державних ресурсів, процедур надання державних послуг онлайн та підвищення довіри до владних структур.

Ключові слова: діджиталізація, цифровізація, «Суд у смартфоні», електронний суд, електронні державні послуги, застосунок «Дія», застосунок «eСуд», «Держава у смартфоні», штучний інтелект.

The development of information and communication technologies automatically gives rise to the emergence of new regulatory and legal problems. The digitalization process provokes the beginning of the evolution of the concept of human and civil rights (in particular, in a new online dimension), which requires further identification of the legal nature of digital justice and the establishment of a platform for its implementation.

The article explores the concept of "Court in a smartphone" as a component of "State in a smartphone". The concept of artificial intelligence in the context of digital justice is revealed. The issues of the influence of artificial intelligence on the public understanding of modern law and morality and the prospects of digital justice are considered.

The definition of «e-court» as a set of certain electronic registers combined into a single system to optimize the functioning of the judiciary in the pandemic era has been studied. The operation of the "Smartphone court" was a logical continuation of the concept of providing administrative services "State in a smartphone", and aimed at building a modern information space. The digital society presupposes a high level of trust in government decisions and the strengthening of national democratic foundations. Prospects for the implementation of the concept of "Court in a smartphone" are outlined.

It is established that in order to fully implement the "Smartphone court" project, the information systems of Ukraine should be significantly enlarged. This concept is designed to solve a number of problems: from filing claims (and other procedural documents) to tracking the status of their consideration in court. It is established that the "Electronic Court" will allow to promptly monitor judicial acts (rulings, protocols, decisions), which are adopted within the trial. All this is aimed at ensuring the main idea of transparency of the judiciary.

The necessity of forming doctrinal approaches to the definition of digital justice and further constitutional reform is proved. The article is aimed at promoting electronic public resources, procedures for providing public services online and increasing trust in government structures.

Key words: digitalization, "Smartphone court", electronic court, electronic government services, application "Diia", application "eSud", "State in a smartphone", artificial intelligence.

Актуальність теми дослідження. З огляду на загальний тренд цифровізації, який охопив увесь світ, основним пріоритетом держави стала розбудова єдиного інформаційного суспільства, в якому кожна людина та громадянин мають змогу створювати та накопичувати інформацію та знання, мати вільний доступ до них, можливість обмінюватися та ділитися ними. Все це спрямовано на створення максимально орієнтованого на людей суспільства, де кожен може реалізувати власний потенціал та водночас допомогти суспільному розвитку.

11 травня 2021 року було опубліковано Указ Президента України В. Зеленського № 189/2021 «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна — НАТО на 2021 рік», яким передбачено повноцінне впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи до 2025 року [3].

Ця система являє собою комплекс програмного забезпечення та апаратного обладнання, яке об'єднано в єдиний ланцюг. Інформаційно-телекомунікаційна система передає дані з однієї точки в іншу: від судової установи учасникам судового процесу і навпаки.

Водночас варто розуміти, що застосунок «eСуд» є відносним проявом штучного інтелекту, у класичному розумінні цієї дефініції як певного пристрою/комп'ютерної програми для здобуття, обробки та застосування інформації й подальшого формування алгоритму для здійснення дій.

Таким чином, тема аналізу концепції електронного суду та його безумовного складника «eСуд» видається актуальною з огляду на визначення їх як об'єкта права в контексті штучного інтелекту у сфері правосуддя.

Аналіз останніх досліджень. Проблематикою феномена штучного інтелекту займалися вітчизняні науковці:

О. Баранов, В. Брижко, М. Карчевський, В. Мисливий, В. Пилипчук, Н. Савінова, Є. Харитонов, О. Харитонova. Також опрацювання теми успішно здійснювалося зарубіжними колегами: Д. Барратом, І. Маском, К. Келлі, Р. Кало та ін.

Водночас окремі теми електронного судочинства досліджувалися Б. Заплотським, С. Ємельяновим, В. Якуткою, Н. Логіновою, О. Бринцевим та С. Чванкіним.

Однак питання правового тлумачення концепції електронного суду як втілення штучного інтелекту досі не досліджувалося. З огляду на бурхливий процес діджиталізації є нагальна юридична потреба врегулювати вищезкреслене питання.

Мета статті полягає в аналізі наукових здобутків та ідей, дослідженні практичного досвіду, прогнозуванні найближчих перспектив та виокремленні переваг розвитку електронного судочинства як штучного інтелекту у правосудді. Крім того, встановлено низку реальних ризиків реалізації цієї концепції.

Водночас стаття спрямована на загальну популяризацію державних ресурсів та процедури надання державних послуг онлайн із метою підвищення довіри до владних рішень.

Виклад основного матеріалу. Ідея верховенства права є найважливішою засадою функціонування сучасного демократичного суспільства. Це абсолютна цінність у кожному державно-правовому механізмі. З огляду на масштаб діджиталізації сфера реалізації цього принципу виходить на новий рівень – онлайн.

Так, інституційною складовою частиною забезпечення верховенства права є наявність сфери судочинства, а доступ до правосуддя є логічним продовженням наявної судової системи. Водночас розбудова цифрового суспільства дає змогу реалізувати це право простіше за допомогою Інтернет-мережі та державних платформ.

Традиційно науковці розуміють доступ до правосуддя як свободу доступу до суду з метою захисту своїх порушених прав та свобод. У контексті означеної теми доступ до правосуддя стає простішим з огляду на наявність концепції електронного суду.

Так, всесвітня епідемія суттєво ускладнила усі державні процедури, які передбачають реальні фізичні контакти. Завдяки основам концепції «Держава у смартфоні» нині громадяни мають повноцінну можливість скористатися владними ресурсами та отримати більшість адміністративних послуг онлайн.

Варто зазначити, що сама система «Електронний суд» існує з 2018 року та являє собою підсистему Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, яка функціонує задля оперативного обміну інформацією між судами, державними органами та учасниками процесу. Нині функціонал має обмежену форму.

У глобальному розумінні сервіс покликаний спростити життя громадян, відкрити шлях до правосуддя та оптимізувати роботу суду. Функціонал дає змогу особі подати позов (та інші процесуальні документи), відстежувати їх розгляд, сплачувати судовий збір та інші платежі. Реєстри дають змогу громадянам здійснювати моніторинг судових актів, отримувати вебпосилання на сформовані процесуальні документи. Йдеться про оптимізацію обміну інформацією, відкритість судових розглядів та процесів, мінімізацію корупційних ризиків, завдяки відсутності зайвих особистих контактів із працівниками суду. Додаток «ЄСуд» та платформа «Електронний суд» фактично реалізують принцип доступу до правосуддя, гарантуючи розумні строки судового розгляду, належний рівень судових процедур та забезпечення права на безперешкодність доступу до суду та його справедливості.

Перевагами концепції цифрового суду є:

- мобільність і доступність – можна ознайомитись із процесуальними документами 24/7;

- економія часу – подача документів більше не потребує фактичної присутності, а процес надсилання кореспонденції сторонам оминає тривалі та коштовні поштові послуги;

- економія коштів – скасування витрат на дорогу чи поштове пересилання;

- гарантування відкритості судового процесу – прозорість діяльності державних органів додає довіри громадянам до прийнятих ними рішень.

Система «Електронний суд» дає змогу громадянам отримати новий рівень сервісу, оскільки платформа має відповідні форми для подачі документів та зрозумілий інтерфейс. Крім того, сторони мають право підписати позов електронним підписом.

Що стосується питання штучного інтелекту в корені функціонування «Електронного суду», насамперед, звернемося до першого поняття. Це сукупність комп'ютерних програм, які лише імітують множину когнітивних функцій людини, додаючи власну свідомість. Таким чином, йдеться про здібність програми аналізувати задані алгоритми та створювати з них власні. У програмному середовищі така процедура називається Machine learning – машинне навчання.

Структура «Електронного суду» не передбачає повноти подібного функціоналу. Нині лише опосередковано на вищевикладену процедуру схожий процес автоматичного розподілу. Зокрема, розподіл судових справ між суддями (колегами суддів) передбачає спеціальний алгоритм, який надає аналізує спеціалізацію суддів та призначає їх на розгляд тієї чи іншої справи [4].

Загалом решта процесів виглядає таким чином. Усі подані паперові документи скануються та розміщуються на платформі «Електронний суд» у межах першої інстанції. Потім, у зв'язку з тим, як справа буде переміщуватися між інстанціями – суди мають право за потреби ознайомитися з матеріалами (в електронній формі) до їх фактичного надходження до установи. Відкрита система дає змогу накопичувати значний обсяг інформації, роблячи роботу працівників судочинства ефективнішою та оперативнішою.

Крім того, електронна систематизація дозволяє надійно зберегти усі документи, уникаючи їх псування та зниження користувальних якостей, тобто «Електронний суд» та «ЄСуд» не є опосередкованими проявами штучного інтелекту у правосудді.

Але є яскравий зарубіжний досвід із цього питання у формі повноцінної інтеграції штучного інтелекту в судовий процес. Так, науковці-дослідники зі Стенфордського університету створили спеціальний алгоритм, який допомагає обрати запобіжний захід для підсудного у формі тримання під вартою/застави [5].

Штучний інтелект у правосудді широко використовується на теренах інтелектуальної власності та комерції: Китай дозволив розглянути суттєву кількість спорів за допомогою програми-меседжера «WeChat». Цікаво, що деякі країни, зокрема Франція, навпаки, присікають користування штучним інтелектом для прогнозування рішення по справі. Спеціальне програмне забезпечення давало змогу проаналізувати судові рішення конкретного судді та сформувати загальний вектор його професійних думок та виваженість рішень [5].

Український досвід залучення штучного інтелекту до прийняття владних рішень нині обмежується програмним забезпеченням «Касандра» – Міністерство юстиції використовує її для аналізу можливості повторного порушення закону злочинцем [6].

Крім того, є пілотний проект Вищої ради правосуддя щодо Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів із реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». Він передбачає владний експеримент у формі залучення штучного інтелекту до процесу прийняття судових рішень по адміністративних справах із формальним складом [7].

Очевидно, що штучний інтелект функціонально ніколи не замінить суддю, але дасть змогу автоматизувати більшість процесів у судочинстві.

Щодо нормативного врегулювання, згідно зі ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, закріплено право особи на розгляд справи незалежним та безстороннім судом [8], тобто фактично немає прямої заборони на використання штучного інтелекту в судовому розгляді.

Сама ідея використання штучного інтелекту в судочинстві далеко не нова, міжнародна спільнота опікується цим питанням давно. У 2018 році була прийнята Етична хартія з використання штучного інтелекту в судовій системі та її середовищі. Головна її ціль – підвищення якості правосуддя шляхом опрацювання алгоритмів судових рішень і даних у межах дотримання основних прав та свобод, які гарантуються Європейською конвенцією з прав людини [9].

Конституція України дублює цю норму, встановлюючи, що правосуддя здійснюється суддями та судовою владою [10]. Таким чином, ми стверджуємо, що штучний інтелект може успішно використовуватися в судочинстві, але досі повноцінно не функціонує у формі «Електронного суду».

Висновки. У сучасних умовах реалізація концепції «Електронний суд» та додатку «eСуд» дасть змогу оптимізувати діяльність судової системи, підвищить якість сервісу структури. Громадяни зможуть зекономити час та фінанси, користуючись правом на судовий захист. Крім того, зменшення фізичних контактів суттєво мінімізує корупційні ризики в судочинстві. Окрім плюсів сфери діловодства, цифровізація суду задовольнить екологічну ініціативу з відмови від використання паперу.

З огляду на роботу ресурсів ми можемо говорити про часткову реалізацію цифрового правосуддя. Але вищевказана концепція має певні ризики: недостатнє технічне оснащення судової системи та наявність загроз у кіберпросторі.

Проект Вищої ради правосуддя із залучення штучного інтелекту до процесу прийняття судових рішень та проєкт Міністерства юстиції «Касандра» дозволяють вірити, що цифрове судочинство все близько. А нормативна свобода наближає це майбутнє.

Нині ми не можемо розглядати концепцію «Електронного суду» як повноцінний штучний інтелект у правосудді з огляду на відсутність машинного навчання в процесі роботи системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дія. Держава у смартфоні : офіц. вебсайт. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2021).
2. Електронний суд: офіц. вебсайт. URL: <https://id.court.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2021).
3. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік : Указ Президента України № 189/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845> (дата звернення: 18.10.2021).
4. Положення про автоматизовану систему документообігу суду : Рішення Ради суддів України від 02.04.2015 р. № 55. URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/> (дата звернення: 18.10.2021).
5. «Юридична газета» : офіц. вебсайт. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/yaki-problemi-mozhe-virishiti-shtuchnij-intelekt-v-ukrayini.html> (дата звернення: 18.10.2021).
6. «Укрінформ» : офіц. вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3098629-stuchnij-intelekt-dopomoze-uniknuti-povtornih-zlociniv-minust-zapuskae-kasandru.html> (дата звернення: 18.10.2021).
7. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки : Розпорядження Кабінету міністрів України від 12.05.2021 р. № 438-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.10.2021).
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.10.2021).
9. Центр демократії та верховенства права : офіц. вебсайт. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnij-intelekt-pravosuddia/> (дата звернення: 18.10.2021).
10. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.10.2021).